

ANKARA İLİ NALLIHAN İLÇESİ ÖRTME DOKUMALARI

ORTAÇ, Hülya Serpil
TÜRKİYE/TУРЦИЯ

ÖZET

İnsanlık tarihinin en eski sanatlarından biri dokumacılıktır. El dokumacılığı insanların iklim şartlarından korunmak için giyinme ve barınmaya yönelik kişisel ihtiyaçlarını karşılama amacıyla ortaya çıkmıştır. Önceleri basit araç ve gereçlerle yapılan ürünler zamanla süslenme faktörü ve gelişmenin etkileri ile değişik teknikler oluşturulmuştur. Böylece fonksiyonlarının yanında ürünlerde sanat yönü ön plana çıkmaya başlamıştır.

Dokumacılık içinde mekikli el dokumacılığı önemli bir yer tutar. Hatta Osmanlı İmparatorluğu zamanında mekikli dokuma ile üretilen kumaşların ünü dünyaya yayılmıştı. Saray kumaşlarının gölgesinde de olsa Anadolu'da çok çeşitli kumaşlar dokunarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kumaş dokumacılığı bölgede bulunan hammadde ve ihtiyaçlar doğrultusunda yöresel özellikler kazanmıştır. Kullanım şekilleri, motifleri ile kültürümüzün bir parçasını oluşturan el dokuması kumaşların birçoğu toplumsal değişimler, ekonomik nedenler ve fabrikasyon üretim sonucu zamanla unutulmaya, yok olmaya başlamış, günümüzde eski önemini kaybetmiştir. Bazı yörelerimizde artık bu dokumalara sadece sandıklarda rastlamak mümkündür. Bazı yörelerimizde de canlandırılmaya çalışılmaktadır.

Günümüzde bu dokumaların kaybolmasını veya bozularak çoğaltılmasını önlemek için; tespit edilmesi, tanıtılması kültürümüzün korunması bakımından da önem taşımaktadır.

Anadolu'nun el dokuması kumaşlarının zengin örneklerine sahip yörelerinden biriside Ankara Nallıhan ilçesidir. Nallıhan ilçesinde çeşitli ihtiyaçları karşılamak amacıyla kumaş dokumalar yapılmıştır. Bu dokumalar bazen düz bazende desenli olarak kullanım yerine göre farklılık göstermektedir. Nallıhan ilçesinin en güzel dokuma örneklerinden biri

örtmelerdir.

Örtme Nallihan ilçesinde kadınların sokağa çıkarken başlarına örttüikleri, vücudun üst kısmını da kapatan ürünlerdir. Anadolu'da aynı amaçla yapılmış olan çeşitli dokumalar Ankara Beypazarı ilçesinde bürgü; Erzurumda Ehram gibi farklı isimler ile karşımıza çıkmaktadır.

Nallihan'da dokunmuş olan örtmeler mekikli dokuma tezgahlarında dokunmuş, iki kısa kenarı ve başa gelecek uzun kenarın ortasında dokuma esnasında yapılan rekli desenler yer almaktadır.

Bu çalışmada Nallihan ilçesi el dokumacılığında örtme dokumaların teknik, renk ve motif özellikleri örneklerle açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dokumacılık, Anadolu, Nallihan.

ABSTRACT

Weavings for Covering in Nallihan District of Ankara

One of the primal arts of the human history is weaving. Hand-weaving occurred in order to meet personal requirements in terms of dressing and sheltering so as to be protected from climate conditions. For the products which were made previously by simple tools and devices, different techniques were introduced thanks to the garnishment factor and the development during the time. Therefore, the art point of the products emerged besides their functions.

Weaving with shuttle has an important place for the weaving art. The fame of the textures produced by the method of weaving with shuttle were even outspread to the world during the Ottoman period. Although they were kept in the background of the palace textures, they have been reached today.

In several regions of Anatolia, texture weaving gained regional characteristics in compliance with the raw materials and requirements. Most of the hand-woven textures which constitutes some part of our culture began to be forgot, disappeared and lost their former importance today because of the social changes, financial reasons and production at factories. In our some regions, on one hand these weavings may be seen only in the packing cases, on the other hand in other regions they are tried to be reviewed.

In order to prevent the losing or copying them by their deformation, their fixing and introduction are important in terms of the protection of our

culture.

One of the districts which have rich samples of hand-weved txtures of Anatolia is Nallihan. In Nallihan district, in order to meet several requirements texture weavings were maintained. These weavings varied as sometimes rectilinear and sometimes figured in compliance with their usage places.

One of the most beautiful samples is coverings.

Coverings are the products which covers the upper part of the body and which are used by women while they are going out. Weavings made for the same purpose are used under the different names in Beypazarı district of Ankara as Bürgü, and as Ehram in Erzurum.

Coverings were weaved on the looms with shuttle and they have colored designs on the twp short sides and long sides of which is used for the head.

In this study, technical, color and motif charecteristics of the coverings which are among the hand-weaving art will be explained by samples.

Key Words: Weaving, Anatolia, Nallihan.

En eski sanatlardan biri olan dokumacılığın tarihi insanlıkla başlar. El dokumacılığı insanların iklim şartlarından korunmak için giyinme ve barınmaya yönelik kişisel ihtiyaçlarını karşılama amacıyla ortaya çıkmıştır. Önceleri basit araç ve gereçlerle yapılan ürünler zamanla süslenme faktörü ve gelişmenin etkileri ile değişik teknikler oluşturulmuştur. Böylece fonksiyonlarının yanında ürünlerde sanat yönü ön plana çıkmaya başlamıştır.

Türk kültürünün en zengin kaynaklarından birini oluşturan el sanatları içinde el dokumacılığı ayrı bir öneme sahiptir. Orta Asya'dan günümüze dokumacılık Türklerin başlıca uğraşısı olmuş, Anadolu'da ve gittikleri, yaşadıkları her yerde günlük yaşamını sürdürdüğü giysisi, çadırı, eşya çuvalı, kendini ya da çevresini süslediği ürünler olarak en güzel örnekleriyle ve çeşitliliği ile gelişmiştir. Çevresinde bulunan veya kendi yetiştirdiği farklı elyafları ve teknikleri kullanarak ince, kalın çeşitli özelliklerde dokumalar üretmiştir. Bu dokumalardan mekikli el dokumacılığı önemli bir yer tutar. Hatta Osmanlı İmparatorluğu zamanında mekikli dokuma ile üretilen kumaşların ünü dünyaya yayılmıştı. Saray kumaşlarının gölgesinde de olsa Anadolu'da çok çeşitli kumaşlar dokunarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kumaş dokumacılığı bölgede bulunan hammadde ve ihtiyaçlar doğrultusunda yöresel özellikler kazanmıştır. Kullanım şekilleri, motifleri ile kültürümüzün bir parçasını oluşturan el dokuması kumaşların birçoğu toplumsal değişimler, ekonomik nedenler ve fabrikasyon üretim sonucu zamanla unutulmaya, yok olmaya başlamış, günümüzde eski önemini kaybetmiştir. Bazı yörelerimizde artık bu dokumalara sadece sandıklarda rastlamak mümkündür. Bazı yörelerimizde de canlandırılmaya çalışılmaktadır.

Günümüzde bu dokumaların kaybolmasını veya bozularak çoğaltılmasını önlemek için; tespit edilmesi, tanıtılması kültürümüzün korunması bakımından da önem taşımaktadır.

Anadolu'nun el dokuması kumaşlarının zengin örneklerine sahip yörelerinden birisi de Ankara Nallıhan ilçesidir.

Karadeniz Bölgesi sınırları içinde bulunan Nallıhan ilçesi, Ankara il merkezinin batısında yer almaktadır. İlçenin batısında ve kuzeyinde Bolu ili, doğusunda Beypazarı ilçesi, güneyinde Eskişehir ili bulunmaktadır. Yüzölçümü 1.978 km², nüfusu ise 40677'dir (Kolukısa, 1995).

Nallıhan tarih boyunca Hitilerin, Friglerin, Britanya Krallığının, Pers, İskender, Roma ve Bizans İmparatorluklarının egemenliğinde kalmıştır. İki kez Arapların istilasına uğramıştır. Malazgirt zaferinden sonra Türklerin fethettiği Nallıhan, haçlı seferleri sırasında yeniden Bizansların eline geçmiştir. Daha sonra yeniden Türk hakimiyetine giren bu topraklar önce Danişmentlilerin daha sonrada Anadolu Selçukluları'nın egemenliğine girmiş, Anadolu Selçukluları'nın 1308'de yıkılmasından sonra Candaroğulları Beyliği sınırları içerisinde kalmıştır. Nallıhan ve çevresi, Orhan Bey zamanında fethedilerek Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. İlçenin bugünkü adını, 1599 yılında Nasuhpaşa'nın Nal deresi vadisinde yaptırdığı handan aldığı, Han'ın duvarında asılı kitabeden de açıkça anlaşılmaktadır. Nallıhan XIX.yüzyıl sonlarında Ankara'nın merkez sancağına bağlı bir kaza olu., belediyesi 1865'te kurulmuştur (Mutlu, 1992: 14).

Nallıhan ilçesi yıllar boyu konumu ve tarihi nedeni ile zengin bir kültürel yapıya ve el sanatlarına sahip olmuştur. Yörede el dokumaları ham maddeden ürüne dönüşüne kadar el emeği göz nuru olarak çeşitli örnekleri ile yapılmış ve günümüze kadar gelmiştir.

Nallıhan ilçesinde çeşitli ihtiyaçları karşılamak amacıyla yapılan kumaş dokumalar bunlardan biridir. Mekikli dokuma tezgahlarında yapılan bu dokumalar bazen düz, bazende desenli olarak kullanım yerine göre farklı

tasarlanmıştır. İç ve dış giyimde kullanılan kumaşlar içinde kullanılan renk, teknik ve motif zenginliği ile Nallıhan ilçesinin en güzel dokuma örneklerinden biri örtmelerdir.

Örtme, Nallıhan ilçesinde kadınların sokağa çıkarken başlarına örtükleri, vücudun üst kısmını kapatan ürünlerdir. Anadolu’da aynı amaçla yapılmış olan Ankara Beypazarı ilçesinde “Bürgü”, Erzurum’da “Ehram” gibi farklı isimlerle veya Bolu- Göynek’te de örtme olarak çeşitli dokumalar karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada Nallıhan ilçesi el dokumacılığında örtme dokumalar teknik, renk ve motif özellikleri örneklerle açıklanacaktır.

Nallıhan ilçesinde, örtmeler yöredeki diğer kumaşlar gibi çulfalık veya düzen adı verilen iki gücülü mekikli dokuma tezgahlarında dokunmuştur (**Fotoğraf 1**). Günlük kullanım için dokunan kıvrak veya alaca adı verilen kumaşlar bezayağı tekniğinde, atkıda ve çözgüde aynı özellikte iplik ile dokunduğu gibi farklı kalınlıkta ipliklerle tek renkli veya beyaz zemine genellikle kırmızı, lacivert renkler kullanılarak çizgilerle desenlendirilerek dokunmuştur.

Fotoğraf 1: Çulfalık tezgâh (Nallıhan Beydili)

Nallıhan ilçesinde yapılmış olan örtme dokumaların zemin ve desenleri olmak üzere tamamında pamuk ipliği, eski örneklerde ise pamuk iplik ile ipek iplik birlikte kullanılmıştır. Örtmelerin enleri iki parçanın birleşmesinden meydana gelmiş olup 85-104cm.; boyları 118-200cm. arasında değişmektedir. Örtmeler dokuma teknikleri ile desenlendirilmiş

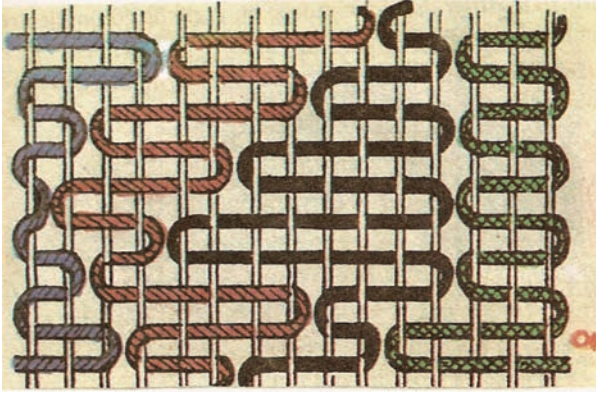
olup bu da yöredeki dokumalara ayrı bir önem vermektedir. Örtmelerin iki kısa kenarında yoğun, iki uzun kenarında ince bir su şeklinde ve başa gelecek uzun kenarların ortasında daha belirgin desenler yer almaktadır. Bu desenlere yörede nakış denilmektedir. (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2: Örtme

İncelenen örtmelerin zemin dokuma tekniği bezayağı olup boyuna iki parçanın birleştirilmesinden oluşturulmuştur. Örtmelerin zemini genellikle düz olmasına rağmen, farklı kalınlıkta atkı ipliği ile enine çizgiler veya çözüde kullanılan ikinci bir renk ile boyuna çizgiler oluşturulmuştur. Örtmelerin esas desenleri de dokuma esnasında brokar ve el gobleni ile yapılan motiflerden meydana gelmektedir.

Halk arasında kilim deseni denilen kaynaklarda el gobleni olarak tanımlanan teknik ile örtmelerin desenleri kilim dokumalarda olduğu gibi dikey gerilmiş çözü ipliklerinin arasından küçük mekiklere sarılmış renkli atkı ipliklerinin el yardımı ile ve bir desene bağlı kalarak dokunmasıyla oluşturulmaktadır. Bu kumaşlarda bir tek atkı ipliği vardır ki hem çözülerle bağlantı kuran temel atkı ipliğidir, hem de motifleri oluşturan desen ipliğidir. Çeşitli renklerde kullanılan bu iplikler motif içindeki renk ayırımına göre çözüler arasından bir alt bir üst gidiş-dönüş yapar (Şekil 1). Her renk bitiminde ipliğin ucu çözüler arasına kaynaştırılarak kaybedilir (İmer 1989, s 196).

Şekil 1: El Gobleni Tekniği (İmer 1989, s 196)

Kilim dokuma tarzında el gobleni ile oluşturulan desenler kısa kenarlarda uygulanmıştır. Gücülü tezgahlarda yapılan örtme dokumaların desenleri de kilimlerdeki desenlerle benzerlik göstermektedir. Desenlerin birleşim noktasında kilim dokumalarda ilik adı verilen yarıkların oluşmaması için dikey çizgilerden mümkün olduğu kadar kaçınılmıştır. Bu nedenle genellikle kısa dikey çizgilerden ve vevv çizgilerden oluşan motifler kullanılmıştır (**Fotoğraf 3**).

Fotoğraf 3: El Gobleni Tekniği İle Oluşturulmuş Örtme Desenleri.

Örtmelerin desenlendirilmesinde kullanılan halk arasında desen denilen bir diğer teknikte brokardır. Brokar, bezayağı tekniği ile oluşturulan zeminde ilave atkı veya çözgü ile yapılan desenlendirme yöntemidir. El dokumalarında desenler ilave atkı ipliği ile yapılmaktadır. Temel atkı ipliğinin yanında motifi oluşturan atkı iplikleri, kumaş yüzeyindeki her motif için ayrı hazırlanmakta olup, desen sınırları içinde bir alt, bir üst gidip dönerek motifleri oluşturmaktadır (**Fotoğraf 4**). Brokar ile desen yapılan atkı ipliği, farklı renkte olabileceği gibi, genellikle daha kalın ve az bükümlü iplikler tercih edilmektedir.

Fotoğraf 4: Brokar Tekniği İle Oluşturulmuş Örtme Desenleri.

Örtmelerin zeminleri temelde beyazdır. Bazı örneklerde zeminin desenlendirilmesi temel atkı ve çözgü ipliğine göre daha kalın olan beyaz atkı ipliği ile elde edilen yatay çizgilerle tek renkliliği bozmamıştır. Bazı örneklerde de çözgü ipliği ile elde edilen kırmızı veya larcivert dikey çizgiler yer almıştır (**Fotoğraf 5**). Sadece “Karıncalı” adı verilen örtmede zemin larcivert renkte yapılan “karınca” motifi ile dolgulanmıştır (**Fotoğraf 6**).

Fotoğraf 5: Zemini kırmızı ve beyaz çizgili örtme.

Örtmelerin uzun kenarlarında ise hardal veya sarı renk çözgü ipliği ile içten dışa bir kalın, iki ince çizgi oluşturulmuştur. Çizgilerin bitiminde, uzun kenarların ortasına üçgen formda brokar tekniği ile motifler yapılmıştır. Örtmeler kullanılırken bu motifler başın üstüne gelecek şekilde planlanmıştır. Orta motiflerin her iki uzun kenarında yapılmasının nedeni iki taraflı kullanılabilmesini sağlamaktır. Orta motiflerin iki tarafına para adı verilen baklava motifler aralıklı veya sık olarak sıralanmıştır.

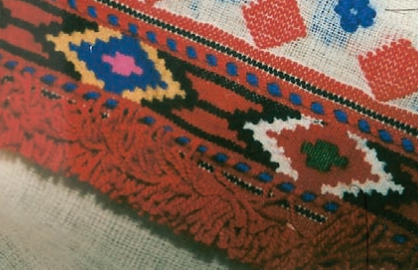
Fotoğraf 6: Karıncalı örtme.

Örtmelerin karşılıklı iki kısa ucuna simetrik olarak el gobleni tekniğinde desenler yerleştirilmiştir. Desenler aralıksız tekrar ile sıralanmıştır. Uzun kenarlara yapılan para motifleri ana desenin bitiminde kısa kenarda da tekrarlanmıştır (**Fotoğraf 7**).

Fotoğraf 7: Örtme.

Dokumalarda yer alan motifler de örtmeleri zenginleştiren, anlam katan önemli bir unsurdur. Örtmelerde kullanılan desenlere “Göbekli”, “Albaşlı”, “Zülûf tarağı”, “Sarığöz”, “Guguk”, “Bibercik”, “Hambarcık”, “İlikli”, “Para” gibi sembolik isimler verilmiştir (**Fotoğraf 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16**). Bu nedenle desenlerde geometrik motiflerin yanında çoğunlukla sembolik motiflerinde yer almakta olduğunu söyleyebiliriz.

Fotoğraf 8.Göbekli motifi.

Fotoğraf 9.Albaşlı motifi.

Fotoğraf 10.Zülûf tarağı motifi.

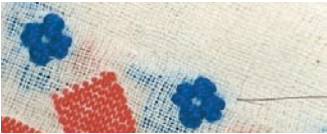
Fotoğraf 11.Sarıgöz motifi.

Fotoğraf 12.Köygezen motifi.

Fotoğraf 13.Guguk motifi.

Fotoğraf 14.Bibercik motifi.

Fotoğraf 15.Para motifi.

Fotoğraf 16.Hambarcık (Ortası)- İlikli (Kenarları) motifleri.

Ürünlerde birden fazla motif kullanılmıştır. Örtmelere, genellikle kısa kenarlarındaki desenine göre isim verilmiştir. Sadece genellikle kayınvalidelerin kullandığı tamamının brokar tekniği ile desenlendirilmiş örtmeye desene göre isim verilmemiş “Koca Örtme” denilmiştir (**Fotoğraf 17**). Bu örnekte diğer örtmelerde görülen uzun kenarlardaki çözgü ipliği ile elde edilen çizgiler yapılmamış, onun yerine brokar tekniği ile yatay kısa çizgiler oluşturulmuştur.

Fotoğraf 17: Kayınvalidelerin kullandığı “Koca Örtme”

Tezgâhtan çıkarılan örtmeler ortadan birleştirildikten sonra iki kısa kenarına genellikle kırmızı, nadiren beyaz saçak veya püskül yapılmıştır. Püsküllere yörede “toka” adı verilmiştir.

Örtmelerin desenlerinde de kırmızı ve lacivert hakimdir. Ayrıca sarı, turuncu, yeşil ve koyu pembe renkleri de desenlerde kullanılmıştır.

Ankara ili Nallıhan ilçesinde tespit ettiğim örtmelere benzer dokumalar Anadolu'nun farklı yörelerinde ve Kırım gibi Türklerin yaşadığı yerlerde de yapılmaktadır. Ankara'nın Beypazarı İlçesinde, Sinop'un Durağan ilçesinde peşkir ve Kırım Türklerinde kırıncık isimli dokumalar tespit edilmiştir (Akpınarlı 2004: Ortaç 2006). Bolu'nun Göynük ilçesinde de örtme adı ile yapılan aynı tarz dokumalar yöredeki örneklerle benzerlik göstermektedir (Soysaldı 2006).

El dokumacılığı Türk kültüründe önemli bir yer alarak sosyal, ekonomik, kültürel roller üstlendiği görülmektedir. Gelecek kuşaklara, farklı kültürlerle tanıtılması için günümüzde müze ve sandıklarda saklanan eşsiz güzellikteki dokumaların belgelenmesi, yaşatılması gerekmektedir. Özellikle zengin dokuma örneklerine sahip Nallıhan ilçesinde halk eğitimin faaliyetleri ile düz kumaşlar dokunmakta ise de örtme dokumalar yörede artık dokunmamaktadır. Son zamanlarda ilçede eski örtme dokumalar bozularak hatta kumaş boyama yapılarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle Nallıhan ilçesi “örtme” dokumalarının malzeme, motif ve renklerinde görülen özelliklerin bozulmadan eski örneklerin belgelenerek sahip çıkılması kültürümüzün korunması bakımından da önemlidir.

KAYNAKÇA

AKPINARLI, Feriha, (2004), **Kırım El Sanatlarının Dünü Bugünü**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

İMER, Zahide, (1989), **Dokuma Tekniği II**. Ankara.

KOLUKISA, E. Aydın, (1995), **Bölgemiz İç Anadolu İlimiz Ankara**. Ankara.

MUTLU, A. Nusret, (1992), **Her Yönü İle Nallıhan**, Ankara.

ORTAÇ, H. Serpil, (2006), **Geçmişten Günümüze Sinop İli Durağan İlçesi Peşkir Dokumaları**. Trabzon. 17.CIEPO, Basılmamış Sempozyum Bildirisi.

SOYSALDI, Aysen, (2006). “**Bolu-Göynek Örtmeleri**”. Halk Kültüründe Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslar arası Sempozyumu. 15-17 Aralık. Eskişehir.Basılmamış Sempozyum Bildirisi.